

Divadlo jako každodenní chléb

29.11.2012 Nový prostor str. 8 Téma: naděje

Pavína Kalandrová a David Kumermann Divadlo Archa

Komunitní divadlo **Bread and Puppet** oslaví příští rok padesát let své existence. Na farmě v Gloveru v americkém státě Vermont sídlí jeho zakladatel Peter Schumann, který bojuje proti bezpráví ve všech podobách, chodí na pětimetrových chůdách a stále přitahuje mladé umělce z celého světa. Za divadelníky jsme se jeli podívat a zjistit, v čem spočívá kouzlo jejich domácího chleba, proč mají myši záslusk na jejich loutky a jak nesamozřejmá může být středoevropská perspektiva. Silnice se vine malebnou krajinou a jen tu a tam jsou vidět lidská obydlí, typické novoanglické farmy s velkými stodolami. Je krásný letní den a před námi se zjevuje bílý dům. Míříme přímo k mumraji lidí.

„Tak jsme tady. Ubytuju děti, běžte si zatím prohlédnout muzeum,“ říká Michael Romanynshyn. Tento loutkář a muzikant byl naším hostitelem ve svém domovském Maine a nyní nám ukáže i farmu **Petera a Elky Schumannových** ve Vermontu, kde dlouhé roky žil a tvořil jako člen druhé generace legendárního **Bread and Puppet Theatre**. Muzeum je obrovská třípatrová dřevěná stodola, která přiléhá k domu. Cestou k ní potkáváme spoustu lidí, každý má, zdá se, své poslání. Uvnitř jsou loutky, části scény, obrázky z padesátileté existence divadla. Snažíme se vše poznat a vstřebat. Některé inscenace jsou známé z dějin světového divadla. Například *The White Horse Butcher*, tedy Řezník bílého koně, je smutný příběh vyhlazení Indiánů. A právě Bílý kůň, který symbolizuje svobodu, odpočívá zde v muzeu.

V týdenním rytmu

Je úterý, a to zde znamená první pracovní den týdne. Dříve se vždy celé léto připravoval jeden velký víkendový festival, na nějž se sjížděly desítky diváků. Unavení divadelníci se ale i po smrtelném incidentu, který se stal v jednom z přilehlých táborů, rozhodli monstrakci zrušit a zavedli systém řady menších nedělních představení.

Na farmě je asi padesát lidí, ale jen pár z nich tu žije trvale a zhruba dvacet jich sem přijíždí jako stálí členové na léto a připojují se během roku na zájezdy. Druhou polovinu tvoří stážisté a dobrovolníci, kteří během léta na farmě tráví od jednoho týdne do tří měsíců. Menší část z nich vaří, jí se většinou vegetariánsky. Vždy je na stole čerstvý domácí Peterův chléb, k němu originální česneková pomazánka, polévka, salát a hodně luštěnin. Na mytí nádobí po obědě a večeři se vypisují služby, v nichž se minimálně jednou vystřídá každý. Dále se pracuje na výrobě plakátů v Elčině tiskařské dílně, kde pár zkušených tiskne, zatímco ostatní vymalovávají barvami podle vzoru bílé plochy. Obstarává se také zahrada a zvířata - není jich mnoho, slepice, osel, vepřík. A vyrábějí se loutky - podobně jako v tiskárně je to krásná manuální zkušenost.

Všichni se zapojují do přípravy divadla. Úlohy vyplývají z míry zkušeností a na hierarchii se příliš nehraje. Přeobsazují a přezkušují se již existující inscenace a „cirkusové“ výstupy, zčásti se vymýšlejí nové. Improvizuje se na místě a inspiraci pomáhá veliký sklad loutek a kostýmů. Na konci zkušební periody vždy proběhne předváděčka, vzájemně se připomínkuje. Hlavní a poslední slovo po umělecké stránce má ale vždy Peter Schumann.

Chléb a loutky

Schumannův chléb, to není ten typický americký buchtovitý, ani naše šumava. Je z kvásku, z celozrnné žitné mouky, s naklíčenými obilnými zrny uvnitř. Peče ho ve vlastnoručně postavených pecích, z nichž jedna je u domu a druhá, větší, na divadelní louce - to aby se po představení dostalo na všechny diváky. Chléb se peče i na zahraničních cestách. Zpočátku se snažili v každém místě najít pekaře, ale časem našli řešení a materiál na postavení pece zapojili do požadavků na pořadatele. Divili byste se, ale je to jednoduché.

Loutky divadlo vytváří v souladu s filosofií levného umění a ekologie. Peter Schumann připraví formy z hlíny a slámy, které jsou vymodelovány naležato na stolech a kašírují se několika vrstvami papíru namočeného v kukuřičném škrobu. V jistém období používali pro tvarování trvanlivý syntetický materiál, který se ředil acetonem. Vrátili se však k papíru i za cenu toho, že se výtvar může případným

deštěm při venkovních akcích poškodit a že tolik chutná myším, které s oblibou navštěvují muzeum i sklad.

Loutky i masky jsou stylizované a ztělesňují lidské vlastnosti, postoje, chyby i ctnosti. Zavedenými typy jsou například Metaři a Pradleny (mlčící většina), Strýc Fatso (institucionalizované vykořisťování) či Šedé paní (mateřství, láska, strádání).

Monumentální neděle

V neděli odpoledne se sjíždějí lidé ze širokého okolí. Cestou z parkoviště je vítají drobné výstupy v podobě jarmarečních zpěvů či loutkových představení.

„Cirkus“ opravdu používá principu cirkusové podívané. Sestává z vtipných, společensko-kritických scének, ale také „zvířecích“ výstupů, kdy se v půvabných loutkách tygrů a zeber skrývají lidé. Cvičenci na hrazdě jsou vlastně na zemi a představují s dojemnou imaginací celý nebezpečný výstup.

Tematicky se s velkou dávkou humoru propere rostoucí nezaměstnanost v USA, americká „rozpínavost“, obnovitelné vs. „klasické špinavé“ zdroje atp. Nechybí velká kapela složená jen pro tuto příležitost. Hudebníci z celého světa si přijeli spolu zahrát v duchu dixie jazzu. Tak náš cirkus doprovází na trumpetu například Frank London z newyorských Klezematics.

Hraje se v přírodní aréně, diváci, jichž je k tisícovce, sedí na svazích v půlkruhu, zadní stěnu cirkus tvoří barevně vyvedený starý školní autobus. Vrcholným číslem je tradiční vystoupení principála Petera Schumanna, který ve svých téměř osmdesáti letech tančí na obřích chůdách.

Po necelé hodině následuje přesun diváků, sborová jarmareční píseň a poté plenérové divadlo na rozsáhlém zvlněném travnatém prostoru, lemovaném lesy. Po něm se na velké vzdálenosti pohybují skupiny hudebníků a herců, jichž se na víkend dalo dohromady zhruba osmdesát, navíc tradičně posílení dobrovolníky z řad diváků. Svými těly znázorňujeme loď, padlé a znovu ožívající vojáky, vedeme obří symbolickou loutku Matky Země, zpíváme. Slavný „pageant“, přehlídka s velkými loutkami, je monumentální zážitek na pomezí landartu a divadla.

Když nevládne schéma

Politické divadlo se v Česku stále ještě moc nepěstuje a už samotný výraz nahání divadelníkům i teatrologům hrůzu. Naproti tomu politická témata tvořila vždy základ Bread and Puppet, již v 60. letech se jako první divadelníci kriticky vyjádřili k válce ve Vietnamu.

Během týdne v Gloveru jsme vyváděni ze zavedené perspektivy postkomunistické Střední Evropy prakticky neustále. Když například stážístka ze Šanghaje hovoří během zkoušky o zlé americké administrativě, běhá mi trochu mráz po zádech a i americký levičák se zdá být na moment lehce zaražen.

Člen divadla, který pečuje o filmový archiv, promítá ve stodole parádní 16mm film ze zájezdu Bread and Puppet v roce 1985 do Nikaraguy. Jejich interpretace konfliktu a kritika intervence USA v čele s Ronaldem Reaganem se silně překrývá s tou, jakou jsem coby pětiletá slyšela ze zpráv Československé televize a po sametové revoluci s výsměchem opustila. Nepřesvědčili mě úplně, jen se vše převrací zpátky na hlavu a značně relativizuje.

Politický názor opepřuje divadelní umění, které se však nesmí stát jen hláskou troubou politických názorů bez tvůrčího a uměleckého postoje. Bread and Puppet i přes jistou schematičnost díky výtvarnému a režisérskému talentu Petera Schumanna tomuto nebezpečí unikají.

Jiná cesta možná

V Bread and Puppet Theatre si zakládají na tom, že nikdy nevzali peníze od podniku ani od veřejné správy. Jsou zcela soběstační a nezávislí na jiných příjmech než je dobrovolné vstupné a peníze z prodeje upomínkových předmětů. To je jistě možné jen díky množství pomáhajících dobrovolníků a za přispění velkého počtu lidí, kteří přijedou na představení, nakoupí a zaplatí vstupné.

Říkají si „možnostáři“ (the possibilarians) s heslem „jiná cesta je možná“. V podstatě jsou přesvědčeni, že za situace, kdy je málo práce a naše planeta stejně nemůže unést všechny své obyvatele, pokud by produkovali a konzumovali jako tzv. vyspělý svět, bychom měli využít krize k inspiraci, resignovat na přehnaný výkon jednotlivců, pracovat třeba jen čtyři dny v týdnu a po zbytek času si užívat života, například zpívat a hrát divadlo. Souzní to s jejich pojetím divadla jako každodenního chleba - nikoli jako pouhého dezertu.

Michael Romanyshyn je americký loutkář a hudebník. Je spojkou mezi Bread and Puppet Theatre a jeho českými příznivci. Žije s rodinou na farmě v americkém státě Maine, kde příležitostně provozuje loutkové divadlo ve zrušeném dřevěném kostelíku. V roce 2008 spolupracoval v **Divadle Archa** na inscenaci Tanec přes plot. Vzešla z toho kapela Allstar Refjúdží Band, jejímž kapelníkem a hlavním autorem je dodnes.

* Kdy a jak ses dostal k divadlu Bread and Puppet a jak dlouho jsi s nimi žil a tvořil?

Připojil jsem se v roce 1975 a do 1992 jsem byl aktivním členem. Poslední dva roky jsem byl zájezdovým ředitelem. Od té doby se čas od času zapojuji do některých projektů a představení a také jsem členem výboru ředitelů.

* Lze Bread and Puppet Theatre považovat za komunitní divadlo, případně kdy jím opravdu bylo?

Je to komunitní divadlo v pravém smyslu slova, ale ne v tom smyslu, jak je komunitní divadlo běžně chápáno ve Spojených státech. Bread and Puppet často zapojuje místní komunitu do svých představení, ovšem není strukturováno tak, jak komunitní divadla běžně bývají.

* Je to divadlo víc loutkové, nebo politické?

Politické loutkové divadlo.

* Jsou principy tvorby Petera Schumanna přenositelné do jiného prostředí? Jak s nimi pracuješ ty, znáš případně další tvůrce?

Po celém světě byli umělci inspirováni divadlem Bread and Puppet a našli cesty, jak použít a přeměnit různé aspekty jeho tvorby svým způsobem. Je jich mnoho - Agua, Sol y Serano v Portoriku, Great Small Works v New Yorku, Shadowland Theater v Torontu, abych jmenoval alespoň tři nejbližší, ale jejich mnohem víc. Nedávno vyrašila napříč USA ve spojení s hnutím Occupy spousta živoucích aktivistických divadelních skupin, silně inspirovaných Bread and Puppet. Já používám principy, které jsem se naučil a nashromáždil u Petera Schumanna, každý den. Od zvláštních forem až k filosofickým přístupům. Jedna ze zásad, kterou si zvláště pěstuji, je aktivistická o naději a možnosti, ale existují další, hlubší, které nedokážu adekvátně popsat slovy.

Peter a Elka Schumannovi

Bread and Puppet Theatre založili v roce 1963 manželé Peter a Elka Schumannovi. Peter pochází ze Slezska, odkud jako dítě spolu se svou německou rodinou uprchli před koncem druhé světové války, takže vyrůstal a dospíval v padesátých letech v Německu. Na svou zkušenost „vyhnance“ navazuje ve své tvorbě a sympatiích k utlačovaným. Žil a dělal divadlo například v Sarajevu během obléhání města v první polovině 90. let. Ze Slezska si odnesl také recept na chléb, který peče pro rodinu, komunitu a diváky. Vzděláním je sochař, ale pro spojení výtvarna a živého umění bylo ideální loutkové divadlo. Zahrnuje malé loutky i kašírované loutky v nadživotní velikosti vedené více herci, které se používají zejména při plenérových představeních a pouličních průvodech. Elka Schumannová je ruského původu, narozena v Sovětském svazu, kde její americký otec a ruská matka pobývali ve 30. letech. Otcem byl John Scott, syn levicového novináře a aktivisty, který se - zděšen ze stalinského socialismu - stal republikánem. Elku inspiroval dědeček Scott Nearing, autor knihy Living a Good Life (1954), bible amerického hnutí návratu na venkov 60. a 70. let. Mnoho idealistických „uprchlíků“ z New Yorku tehdy s touto filosofií osídlilo Vermont a Maine. Mix novoanglické architektury, starousedlých farmářů a již několikáté generace levicových idealistů dává těmto státům sympatický ráz.